

ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ ԹԵՄԱՆ ՊԵՐՃ ԶԵՅԹՈՒՆՑՅԱՆԻ
«ԱՄԵՆԱՏՆՈՒՐ ՄԱՐԴԸ» ԿԻՊԱԿՈՒՄ*

Արտակ Ղուլյան

Բանալի բառեր՝ ազատություն, անազատություն, անհատ, նմանակ, երկատու, երկաշխարհություն, երկվություն, շրջանակ:

Պերճ Զեյթունցյանը 60-ականների գրական սերնդի վառ ներկայացուցիչներից է: Այս շրջանի գրողները իրենց ստեղծագործություններում բարձրացնում էին համագային և համամարդկային հնչեղություն ունեցող խնդիրներ: Իհարկե, մեծ դժվարությամբ, սակայն նրանցից շատերին, այդ թվում և Զեյթունցյանին, ինչ-ինչ հնարներով հաջողվել է արտացոլել մարդու ազատության գաղափարը՝ իբրև համամարդկային անվիճելի արժեք: Չնայած խորհրդային մամուլիչի «ամենատես աչքին», այնուամենայնիվ, 60-ականների սերնդից շատերը կարողացան համառորեն պահպանել իրենց ես-ը, չկորցնել դիմագիծը, չվերածվել սոցիալիստական գաղափարախոսությունը երգող «պալատական գրողների»:

Մարդու ազատության թեման հրատապ էր բազմաթիվ գրողների համար, բայց Զեյթունցյանը եզակի է այս թեմայի արտացոլման գործում: Նա ցույց տվեց, որ մարդ կարող է ձեռք բերել կամ կորցնել ազատությունը՝ անկախ գոյության պայմաններից: «Կարևորն այն է, որ մարդ ազատ զգա իրեն, քիչ մարդիկ կան, որոնք ազատության մեջ բանտ են ստեղծել իրենց համար» [1]:

Ի՞նչ էր ազատությունը Զեյթունցյանի համար կամ ինչ էր անազատությունը: Այս հարցի պատասխանը հուզել է նրան իր ամբողջ ստեղծագործության շրջանում, բայց արդեն «Ամենատխուր մարդը» վիպակում այն կարծես դառնում է որոշակի. «Ստեղծագործությունը հենց ինքը ազատությունն է: Ազատության ամենակատարյալ ձևը» [2]:

Անհատի ազատության բացահայտ կոչ Զեյթունցյանն անում է արդեն «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի» վեպում [3]: Տողերիս հեղինակին մի առիթով Զեյթունցյանը պատմել է, թե ինչպես «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի» վեպի տպագրությունից ընդամենը որոշ ժամանակ անց իրեն են այցելում խորհրդային ԿԳԲ-ի աշխատակիցները և բազմաթիվ ու բազմատեսակ հարցերի միջոցով փորձում պարզել, թե վեպում հատկապես ինչ էր նկատի ունեցել հեղինակը: «Ճիշտ է, որ ազատության կոչ ես արել», - հարցրել էին նրանք: Ազատասեր գրողին փրկել էր միայն երջանիկ պատահականությունը. վեպն այդ օրերին Մոսկվայում տպագրվում է ռուսերեն թարգմանությամբ: Այսինքն՝ բացառվում է, որ ազատության «ենթատեքստ» ունեցող վեպը թարգմանվեր ռուսերեն, առավել ևս՝ Մոսկվայում:

Սկսած «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի»-ից՝ Զեյթունցյանը ձեռնամուխ եղավ մարդու ազատության թեմայի և դրանով մարդ-գաղտնիքի բացահայտմանը բոլորովին այլ եղանակով, որը գրականության մեջ հայտնի է իբրև անձի երկատու: Ըստ էության, չնայած Զեյթունցյանի հարուստ ժառանգությանը և դրան նվիրված ոչ պակաս հարուստ գրաքննադատական աշխատանքներին, առ այսօր կարծես աչքաթող է արվել կամ խորությամբ չի ուսումնասիրվել նրա արվեստին բնորոշ մի այնպիսի կարևոր

* Հոդվածն ընդունվել է 15.12.2015:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրՊՀ գրականության և ժուռնալիստիկայի ամբիոնը:

յուրահատկություն, որն է՝ երկատված հերոսի (նմանակի) ֆենոմենը, երկաշխարհությունը, երկվությունն ընդհանրապես:

Անձի երկատվելու, երկու աշխարհներում ապրելու և նմանակի հիմնախնդիրը, դեռևս հին ժամանակներից սկսած, քննարկման առարկա է եղել բազմաթիվ գրողների համար:

Ընդունված է համարել, որ այս ֆենոմենը փիլիսոփայական-գեղագիտական տեսանկյունից ամենայն խորությամբ սկսեց գիտակցվել հենց ռոմանտիզմի շրջանում [4]: Ղա բացատրվում է նրանով, որ հատկապես ֆրանսիական հեղափոխությունից հետո արվեստի առջև նոր խնդիր դրվեց. արտացոլել մարդու լինելության հարցն ամբողջությամբ, իր ողջ հմայքով: Անհատի բացարձակացումը՝ «անվերջ անհատականացումը», դարձավ բոլորովին նոր տեսակի հերոսի ակունքը: Անհատը իր օրենքները թեև ինքն է պարտադրում իրականությանը, սակայն ամենուր հանդիպում է հակադեցության: Եվ հենց այս հակասականության մեջ է ծնվում օբյեկտիվի և սուբյեկտիվի բախումը. սեփական օրենքներով ապրող գրողի անսահմանափակ հնարավորություններ ու իրական կյանքում առկա պայմաններ: Այստեղից է սկսվում աշխարհի յուրօրինակ երկատումն իսկապես առկայի՝ իրականի և ռոմանտիկ հերոսի գիտակցության մեջ՝ անուրջների աշխարհում գոյություն ունեցող անիրականի, ֆանտաստիկի միջև: Ռոմանտիկները չէին ճանաչում օբյեկտիվ իրականության պարտադրած պայմանները և «պաշտպանվում էին» նրանից փախուստով դեպի սեփական երևակայությամբ ստեղծած՝ իրենց ֆանտագիաների աշխարհ:

Երկաշխարհությունը պայմանավորեց անհատի երկատումը. հերոսը փլուզվում է իբրև ամբողջականություն, տրոհվում է մասերի (հիմնականում երկու մասի), որոնք սկսում են պայքար մղել միմյանց դեմ:

Երկատման ֆենոմենն իր վառ արտացոլումը գտավ գերմանական ռոմանտիզմի այնպիսի վառ ներկայացուցչի ստեղծագործական ժառանգությունում, որպիսին է. Հոֆմանն է [5]:

Հայ գրականության մեջ Նմանակի մոտիվի օգտագործմամբ մարդու ազատության թեմայի մարմնավորման հրաշալի օրինակ է Պ.Զեյթունցյանի «Ամենատխուր մարդը» վիպակը, որը տպագրվեց 1973 թ.:

Վիպակի հիմքում Թ. Ջադիսի հայտնի «Ալկատրասի կալանավորը» փաստագրական աշխատությունն է [6], որտեղ պատմվում է 3-րդ դասարանի կրթություն ունեցող մի մարդու՝ Ռոբերտ Ստրաուդի մասին, որը սպանել էր իր կնոջը նվաստացնող մի տղամարդու, ինչի համար դատապարտվել էր ցմահ ազատազրկման: Կալանավայրում նա սկսում է կարդալ գրքեր, ստացած գիտելիքների շնորհիվ կարողանում է բուժել իր բանտախուցը պատահմամբ ընկած հիվանդ ձնձղուկին: Այնուհետև նույն խցում նրան հաջողվում է բազմացնել ձնձղուկներին և նրանց վրա փորձեր կատարելով՝ հասնում է անսպասելի արդյունքների: Նա գիտական աշխարհում, մասնավորապես թռչնաբուծության բնագավառում, ծեռք է բերում մեծ հեղինակություն, սակայն ոչ ոք չէր կարող պատկերացնել, որ հայտնի գիտնական Ստրաուդը ցմահ բանտարկյալ է:

Ինչու՞ Զեյթունցյանը ստեղծագործության գլխավոր հերոս դարձրեց հենց Ստրաուդին: Պատասխանը միանշանակ է. Ստրաուդը այն բացառիկ անհատներից է, որ կարողացել էր անազատության պայմաններում ծեռք բերել ազատություն (ի հակադրություն թագավորի, ով, թվում է, թե պետք է ամենաազատ մարդը լիներ, բայց իրականում իր իսկ հռչակած օրենքների գերին է): Իսկ մարդու ազատության թեման, ինչպես գիտենք, Զեյթունցյան-մտածողի տարերքն է:

Ստեղծագործության սկզբում Ձեյթունցյանը գրում է. «Ես կպատմեմ մեր հայրության մասին ամենատխտուկ մարդու մասին» [7] և ուշագրավ է, որ, նաև չնայած վիպակի վերնագրին, Ստրաուդի տխրության մասին ոչ մի տող չկա: Ընդհակառակը, նա ինչ-որ տեղ նույնիսկ ուրախ է, որ վերջապես գտել է իր ազատությունը: Սակայն միաժամանակ պետք է նկատել, որ տխուր տրամադրությունը ընթերցողին ուղեկցում է ամբողջ պատումի ընթացքում, որովհետև գնալով ավելի որոշակի է դառնում անհատի ողբերգությունը: Դա անհատ-հասարակություն պայքարն է, որտեղ միադեմ հասարակությունը ամեն գնով ձգտում է հասնելու անհատի ոչնչացմանը. «Ստրաուդը Ալկատրասի դեմ դուրս չի եկել, Ալկատրասն է Ստրաուդի դեմ ելել» [8]: Եվ այդ պայքարում անհատի կործանումը անխուսափելի է. «Մասսան ամեն ինչ է, իսկ անհատը՝ ոչինչ» [9]:

Ձեյթունցյանը ստեղծել է հերոսների մի կուռ համակարգ, որոնցից շատերը թեև անուն չունեն (թագավոր, Տղամարդ ծեծող, բանտապետ, նախագահ, առաջին մինիստր, արդարադատության մինիստր, տասներկու տղամարդիկ և այլն), սակայն բոլորն էլ այս կամ այն չափով կոչված են լրացնելու Ստրաուդի կերպարը. իսկապես, առանց այս կերպարներից յուրաքանչյուրի առկայության, Ստրաուդի կերպարն ամբողջական չէր լինի:

Ինչպես նախորդ՝ «Կլոդ Ռոբերտ Իգերլի» վեպում, այնպես էլ այստեղ գլխավոր հերոսը երկատված է: Ձեյթունցյանի՝ հերոսին երկատելու գործում ունեցած հաջողությունը մեծապես պայմանավորված է համաշխարհային գրականության, մասնավորապես ռոմանտիզմի գրականության քաջաժանոթությամբ, Նմանակի կերպարի ֆենոմենալ առանձնահատկությունների զարմանալի իմացությամբ:

Երկվության հիմքի վրա է հիմնված վեպի հերոսների համակարգը. և՛ Ստրաուդը, և՛ թագավորն ունեն իրենց նմանակները, ըստ որում ոչ միայն մեկ, այլ մի քանի: Ստրաուդն ու թագավորը հանդես են գալիս հակադիր դիրքերից: Նրանք թշնամիներ են, չնայած ունեն բազմաթիվ նմանություններ: «Թագավորն ու նա տարեկիցներ էին: Դեռ ավելին, թագավորը գահ էր բարձրացել հենց այն տարին, երբ Ստրաուդը մարդ էր սպանել ու բանտարկվել» [10] կամ «Նրանք նույն թվականին էին ծնվել: Նույն թվականին էլ որոշվել էր նրանց ճակատագրերը: Մեկը թագավոր էր դարձել, մյուսը՝ բանտարկյալ: Եվ այդ երկու հակադիր ճակատագրերը խաչաձևվել էին, խառնվել իրար ու այլևս անհնար էր դրանք անջատել» [11]:

Այս զույգի՝ գեղարվեստական տեսանկյունից հաջողված հակադրության մեջ Ձեյթունցյանը հրաշալիորեն տվել է ազատության վերաբերյալ իր պատկերացումը: Ստրաուդը շարժուն հերոս է, ընդ որում նա շարժվում է ոչ միայն տարածության մեջ, այլև ժամանակի, ունի ստեղծագործելու բացառիկ հնարավորություն, որը ոչ ոք չի կարող խլել նրանից. «Ուրեմն, ի՞նչ է դուրս գալիս, Առաջին մինիստր, -էլ ավելի մռայլ-վեց թագավորը: - Դուրս է գալիս, որ նա... ազա՞տ է:

- Թույլ տվեք առարկել, ձերդ մեծություն: Նա կալանավոր է:

- Հիմար, - հետզհետե ավելի էր անհանգստանում թագավորը, - նա ինքն է գտել իր ազատությունը: Ինքն է ձեռք բերել: Անկախ ձեր օրենքներից և վճիռներից» [12]:

Մինչդեռ թագավորը անշարժ հերոս է, նրա կյանքը մի իսկական բանտ է. բազմաթիվ սենյակներից բաղկացած պալատը իրականում մի մեծ բանտախուց է, որից դուրս գալն անհնար է, քանի որ ինքն է իր օրենքներով իրեն դատապարտել անազատության, ինչի մասին, սակայն, գիտակցում է բավական ուշ. «Նա այդպես հանգիստ ու երջանիկ էլ կապրեր մինչև իր կյանքի վերջը, եթե մի դեպք չխանգարեր նրա անդորրը, ամեն քայլափոխին չհետապնդեր նրան և չդառնար այնպիսի հարց, որով

միայն ինքն էր ընդունակ զբաղվելու»[13]: Գնալով նրա անկարողությունը վերաճում է ողբերգության. «Չեմ հասկանում, ես՝ այս երկրի թագավորս, ուրեմն իրավունք չունե՞մ իմ ուզածն անելու» [14]:

Ճիշտ է, նրանք ունեն շատ ընդհանուր գծեր, օրինակ՝ թագավորը նկարում է, նույնիսկ վաճառում է նկարները, Ստրաուդը զբաղվում է թեջնաբուծությամբ, գրում է գիտական հոդվածներ, բայց եթե թագավորի դեպքում արվեստում ոչ թե սիրողական, այլև ավելի շուտ կեղծողի տպավորություն է թողնում, ապա Ստրաուդի պարագայում ունենք իրոք գիտական բարձունքների ձգտող անհատ: Ձեյթունցյանը ևս մեկ անգամ հաստատում է՝ գիտությունը ազնիվներին է վիճակված [15]: Ստրաուդը ազնիվ մարդ է, այն աստիճան ազնիվ, որ դա նույնիսկ Ատենակալների զարմանքի առարկա է դառնում (ատենակալներն այստեղ մարմնավորում են հասարակությունը). «Անգրագետ լինել և ազնվություն գործել, -վիրավորվեց Առաջին ատենակալը, և այդ նորությունը խորապես ցնցեց նրան: -Օհո, դա արդեն հանդգնություն է: Այդ դեպքում նրա ազնվությունը բացատրվում է անկատարելության կոմպլեքսով» [16]:

Ստրաուդը թեջունների բուծումով անում է անկարելին, և այդ ամենը անազատության պայմաններում, մինչդեռ թագավորի դեպքում տեսնում ենք հակառակը. ազատության մեջ նա գործում է չարիքներ. «Քանի-քանի չարիքներ ենք գործել ես և դու: Հիշու՞մ ես ոնց թունավորեցինք իմ զարմիկին: Ոնց լաց եղանք գերեզմանին: Ինչ շուրով թաղեցինք» [17]: Այս վերջին միտքը հետագայում զեղարվեստական ավելի մեծ ուժով ներկայացվելու է Արշակ Երկրորդի պատմավեպում [18]:

Ստրաուդի Նմանակներից է բանտապետը, նրա ներքին Ես-ը, որը Ստրաուդի հետ մշտական պայքարի մեջ է. «Եթե մի օր հանկարծ ազատվեմ այս ատելի մարդուց, երևի նորից նրա կարիքն զգամ: Առանց նրա ես արդեն չեմ պատկերացնում իմ կյանքը... Այս ատելի մարդուն էլ կողքիս տեղավորեք»[19]:

Թվում է, թե Ձեյթունցյանը հանձինս այս երկու կերպարների ստեղծել է իրավիճակային հերոսներ, սակայն, իրականում, մենք գործ ունենք իսկական նմանակների հետ, այս պարագայում՝ նույն անձի երկու կեսերի հետ: Այսինքն՝ խոսքը երկատված կերպարի մասին է: Նրանք կարծես տարբեր մարմիններ են, բայց մտածում են միևնույն կերպ. «Ի վերջո ես էլ եմ ցմահ բանտարկված»[20], - ասում է բանտապետը:

Վիպակը կառուցված է քնի և իրականության փոխհարաբերության հենքի վրա: Ամբողջ ընթացքում հենց երազն է կապում Ստրաուդին և իր նմանակներին: Երազում նրանք բոլորովին այլ մարդիկ են ու ապրում են բոլորովին այլ կյանքով. «Օրվա մեջ նա ուներ հատուկ ժամեր, երբ հյուրեր էին գալիս իր մտապատկերներում: Այդ ժամերին նա արդեն մենակ չէր: Նախօրոք կարգի էր բերում սեղանը, դասավորում գրքերը և հավաքում հացի փշրանքները: Նույնիսկ գրպաններն էր դատարկում և թափում փշրանքներից սարքած գնդիկները» [21]:

Վիպակի սկզբից մինչև ավարտը գլխավոր հերոսին հետևում են սև սմոկինգ հագած 12 տղամարդիկ, որոնք անընդհատ նեղացնում են քառակուսին: Սև գույնը բացասականի խորհրդանիշն է, սմոկինգը՝ պաշտոնականի, այսինքն՝ ամեն ինչ իր կադապարի մեջ, որն այստեղ ներկայացված է քառակուսու տեսքով, իսկ 12-ը՝ տարվա ամիսների թիվն է, ինչպես նաև օրվա ժամերի, այսինքն՝ օր ու գիշեր, ամբողջ տարին գլխավոր հերոսը՝ իբրև անհատ, պայքար է մղում հասարակության դեմ (12 տղամարդիկ): Նրան նույնպես դատում են 12 անգամ. «Տասներկու տղամարդիկ նորից շարժեցին աթոռները, քառակուսին բոլորովին սեղմվել էր, օղակել Ստրաուդին: Ստրաուդը բարձրացրեց ձեռքերը: Բայց ինչու սմոկինգներով: Երբ ոչ ինքը, ոչ էլ իր շրջապատից որևէ մեկը երբեք չեն հագել սմոկինգ: Նույնքիսկ չեն երագել: Միայն թե

առաստաղին չնայեր: Միայն թե շրջանակը չտեսներ» [22]:

Զեյթունցյանը վարպետորեն օգտագործել է իրականի և պայմանականի փոխներթափանցման գեղարվեստական հնարք: Երբեմն նույնիսկ այն տպավորությունն է ստեղծվում, որ այդ ամենը իրոք երազ էր: Իրականի ու երազի փոխհարաբերությունը նպաստում է անորոշության էֆեկտի ստեղծմանը: Ընդ որում անարժանահավատը վերածվում է ավելիին, քան պարզապես չիմացությունը՝ կասկածի տակ դնելով հենց իրականի հասկացությունը:

Ստորադրված նկատում է, որ աշխարհը կեղծ է, և անհատը անգործ է հասարակության դեմ պայքարում. «Ես մենակ եմ եղել: Իմ դեմ մի ամբողջ մեքենա էր գործում» [23]:

Վիպակի վերջում գլխավոր հերոսը երկատվում է: Ծերունի Ստրաուդին բանտում այցի է գալիս երիտասարդ Ստրաուդը: Եթե երիտասարդ Ստրաուդը իր մտապատկերներում ունի կյանքի բնական ընթացքը, ապա արդեն վաղուց բանտային կյանքին հարմարված ծեր Ստրաուդին ամենայնիվ հարիր չէ պարզևկած ազատությունը: Զեյթունցյանը փորձում է նրանց երկխոսության միջոցով բացահայտել երկու Ստրաուդներից յուրաքանչյուրին սահմանված կյանքի հաշվեկշիռը: Եվ, ինչպես սպասվում էր, բարոյական հաղթանակի իրավունքը իրեն է վերապահում ծեր Ստրաուդը. «Դու հաղթել ես ինձ, Ստրաուդ,- եռանդով սկսեց ապացուցել պատանին: - Ես ընդունում եմ, որ հաղթել ես: Գիտե՞ս որն է մեր տարբերությունը: Ես ազատ էի: Իսկ դու նվաճել ես ազատությունը» [24]:

Եվ ծեր Ստրաուդի շուրթերով Զեյթունցյանը տալիս է ազատության իր բանաձևը. «Մարդը մահկանացու է... Բայց նա երբեք ստորուկ չի դառնա: Այդ բառի ոչ մի իմաստով: Եթե ինքը կամավոր չընդունի ստրկությունը» [25]:

Նմանակի գեղարվեստական մոտիվը իր զարգացումը գտավ Զեյթունցյանի հետագա գործերում, հատկապես՝ «Արշակ Երկրորդ» պատմավեպում, իսկ 2003 թվականին տպագրված «Ծրար հայելու մեջ» վիպակը [25] ամբողջությամբ կառուցված է «երկատվածություն» գեղարվեստական մոտիվի հիման վրա:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Զեյթունցյան Պ., Ամենատխուր մարդը, Եր., 1973, էջ 111
2. Նույն տեղում, էջ 85:
3. Զեյթունցյան Պ., Կլոդ Ռոբերտ Իզերլի, Եր, 1968:
4. Բերկովսկի Ն, Ռոմանտիզմը Գերմանիայում, Մոսկվա, 2001, էջ 14
5. Гофман Э.Т.А. Собрание сочинений: в 6 т., М., 1991.
6. Զեյթունցյան Պ., Ամենատխուր մարդը, Եր., 1973, էջ 23:
7. Նույն տեղում, էջ 5:
8. Նույն տեղում, էջ 31:
9. Նույն տեղում, էջ 116:
10. Նույն տեղում, էջ 55:
11. Նույն տեղում, էջ 112:
12. Նույն տեղում, էջ 55:
13. Նույն տեղում, էջ 54:
14. Նույն տեղում, էջ 55:
15. Քամյու Ա., Ստեղծագործությունը և ազատությունը, Մոսկվա, 1990:
16. Նույն տեղում, էջ 29:

17. Ջեյթունցյան Պ., Ամենատխուր մարդը, Եր., 1973, էջ 63:
18. Ջեյթունցյան Պ., Արշակ Երկրորդ, Եր., 1977:
19. Ջեյթունցյան Պ., Ամենատխուր մարդը, էջ 78:
20. Նույն տեղում, էջ 90:
21. Նույն տեղում, էջ 39:
22. Նույն տեղում, էջ 23:
23. Նույն տեղում:
24. Նույն տեղում, էջ 137:
25. Նույն տեղում, էջ 141:
26. Ջեյթունցյան Պ., Ծրար հայելու մեջ, Գարուն, Եր., 2003:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Ազատության թեման Պերճ Ջեյթունցյանի «Ամենատխուր մարդը» վիպակում Արտակ Դուլյան

Ազատության թեման իր փիլիսոփայական արտացոլումն է գտել 60-ականների սերնդի վառ ներկայացուցիչներից մեկի՝ Պ. Ջեյթունցյանի ստեղծագործության մեջ: Ազատությունը կարծես Ջեյթունցյանի աշխարհայացքի էպիկենտրոնն է: Խորհրդային գրաքննության պայմաններում մարդու ազատության մասին մտածող գրողը, բնականաբար, բացահայտ չէր կարող խոսել, և նա վարպետորեն քողարկել է՝ օգտագործելով Նմանակի ֆենոմենը: Երկատված մարդու կերպարը կարմիր թելի պես անցնում է նրա գրեթե բոլոր ստեղծագործություններում, սակայն առավել ընդգծված տեսք ստացավ «Ամենատխուր մարդը» վիպակում՝ իր յուրօրինակ զարգացումն ունենալով նաև դրան հաջորդող ստեղծագործություններում:

РЕЗЮМЕ

Тема свободы в романе Перча Зейтунцяна “Самый грустный человек” Артака Гуляна

Ключевые слова: *свобода, несвобода, личность, двойник, раздвоение, двойственность, рамка*

Тема свободы нашла свое философское воплощение в произведениях одного из ярких представителей литературного поколения 60-х годов прошлого века Перча Зейтунцяна. Свобода является его мировоззрением. В условиях советской цензуры тему свободы личности умело замаскировал, используя феномен “двойника”. Тема раздвоения личности красной нитью проходит через все его произведения, но получила определенно-выраженную форму в романе “Самый грустный человек”, а также имела свое уникальное развитие в последующих произведениях.

SUMMARY

**The theme of freedom in "The Saddest person" by Perch Zeytuntsyan
Artak Ghulyan**

Keywords: *freedom, unfreedom, individuality, a person's double, divarication, duality, frame.*

The theme of freedom found its philosophical expression in the works of Perch Zeytuntsyan, one of the brightest representatives of the literary generation of the 60-s. The freedom is the epicenter of his outlook. Being subjected to the Soviet censorship, the author skillfully disguised the theme of individual's freedom by using the phenomenon of the "double". The issue of split personality runs like a thread through his works but it was vividly expressed in "The saddest man". This theme also had its peculiar development in the other works by this author.